

NEZNÁMY STREDOVEKÝ KOSTOL V BRATISLAVE-DÚBRAVKE

Karel Prášek

Z Dúbravky sú známe viaceré archeologicky významné a bohaté náleziská (Polla - Valašek - kol. 1991, s. 46-48), ktoré však historicky nesúvisia s rímsko-katolíckym farským kostolom zasväteným Zmŕtvychvstaniu Pána, pôvodne sv. Kozmovi a Damiánovi. Na nami sledovanej lokalite (44-22-21, 1 : 10 000, 304: 222) sa samotné archeologické výskumy ešte nerobili.

Kostol Zmŕtvychvstania Pána, resp. konpatrocínia sv. Kozmu a Damiána, sa nachádza v juhozápadnom cípe starej obce Dúbravka, dnes rovnomennej mestskej časti Bratislavy, spolu s cintorínom a ranorenesančnou kaplnkou Panny Márie Sedembolestnej. Leží na ostrohu obkolesenom z troch strán zalesnenými hrebeňmi. Je to členitý stúpajúci terén na úpätí masívu Devínskej Kobyly s výhľadom na severovýchod. Uvedený kostol sv. Kozmu a Damiána (ďalej len barokový kostol) je typickým príkladom barokovej rustikálnej architektúry s charakteristickým centrálnym oválnym pôdorysom s vťahnutými robustnými piliermi, tvoriacimi vnútorné bočné nikové priestory, zaklenutou plytkou plackou nad interiérom a neodmysliteľnou cibul'ovitou vežou. Podľa písomných záznamov ho postavili v roku 1723 (Güntherová - kol. 1967, s. 206). V rokoch 1983 - 1991 podliehal barokový kostol komplexnej pamiatkovej obnove. V rámci nej PAMING prostredníctvom ing. J. Dinku - odborného dozorca pamiatkovej obnovy, požiadal Archeologické múzeum SNM o vykonanie archeologického výskumu.

Bol to záchranný výskum malého rozsahu, ktorý v rokoch 1990 - 1991 dôsledne sprevádzal postup stavebno-zemných prác v súvislosti s pamiatkovou obnovou barokového kostola. Začal potom čo pracovníci Pamiatkостavu Žilina v interiéri barokového kostola pri znižovaní úrovne dlážky o 40 cm narazili na kostrové hroby. Súčasne zachytili južnejšie od hrobov zvyšok kamenného muriva.

Spočiatku sme venovali pozornosť odkryvu kostrových hrobov. Hroby ležali približne v radoch, s orientáciou Z - V. Okrem ľudských kostí, príp. kostier, obsahovali zvyšky spráchnivelého dreva z truhiel a klince. Hroby (až na jeden) vzájomne chronologicky súvisia, vzájomne sa rešpektovali, ale neobsahovali žiadne archeologicky datovateľné predmety. Hrob 8, ako jediný, bolo možné podľa obsahu datovať do novoveku (19. storočie). Okrem hrobu 8 možno ostatné odkryté hroby považovať za staršie ako samotný barokový kostol, pretože boli prekryté planírovacou vrstvou z 18. storočia, ktorá vyplňala celú plochu interiéru kostola a v ktorej sa hrobové jamy nerysovali.

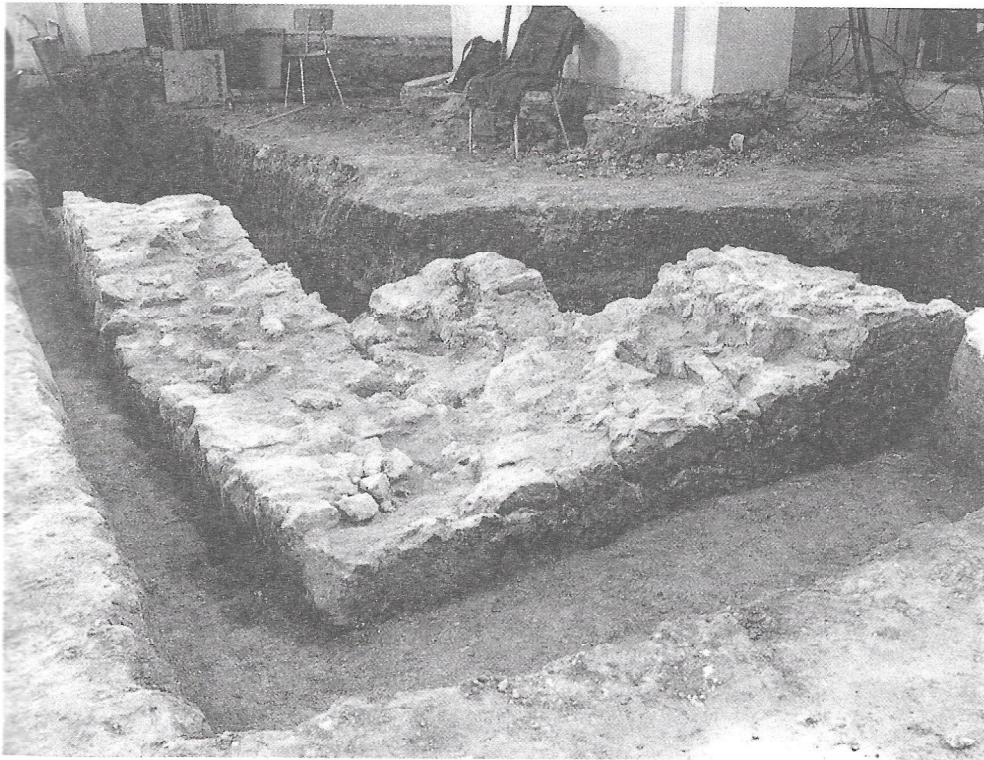
S odkryvom hrobov sme sa pokúsili zistiť pôvod kamennej architektúry. Lokálne sme odkryli murivo do hĺbky 130 cm pod úrovňou dlážky barokového kostola, ktorej nadmorská výška je 279,83 cm. Zistili sme, že ide o kamenné nárožie neznámej stavby s vnútorným oporným pilierom, so zvyškami omietky a maľovky na vnútorných stenách a miestami zachovanou liatou krchkou vápennou dlážkou. Medzi nárožím stavby a vnútorným oporným

Obr. 1. Bratislava-Dúbravka. Severozápadné nárožie staršej stavby.
Pohľad z tribúny barokového kostola.

pilierom bola zistená zreteľná cezúra. Naším prvoradým cieľom sa stalo odkrytie a preskúmanie zvyškov neznámej staršej stavby s interpretáciou jej pôvodu, ktorý predchádzal vybudovaniu neskoršieho barokového kostola. Rozhodli sme sa sledovať kamennú architektúru úzkou zisťovacou sondou vytýčenou pozdĺž zachyteného múra v takej šírke, aby bolo možné dosiahnuť aspoň z jednej strany základovú špáru múru.

Prvou sondou sme preskúmali robotníkmi zachytené murivo. Sondou sme vytýčili v tvare L (obr. 1). Dlhšie rameno sondy s dĺžkou 9,5 m sledovalo severný múr neznámej stavby, kratšie rameno s dĺžkou 6 m sledovalo jej západný múr (obr. 2). Zvyšky stavby boli prekryté viacnásobnými zásypovými a planírovacími vrstvami. Žltú piesčitú sterilnú vrstvu sme považovali z archeologického hľadiska za podložnú. Odkryté murivo, ktoré bolo na vnútornej stene čiastočne lícované, pozostávalo z neopracovaných lomových kameňov spájaných pevnou svetlou maltou. Hrúbka múru kolísala v rozpätí 75 až 85 cm. Západný múr neznámej stavby sa zachoval v dĺžke len 2,8 m, pretože jeho pokračovanie bolo deštruované a po základovú špáru celkom vybrané (obr. 3). Potvrďilo sa, že západný múr bol pre staviteľov ba-

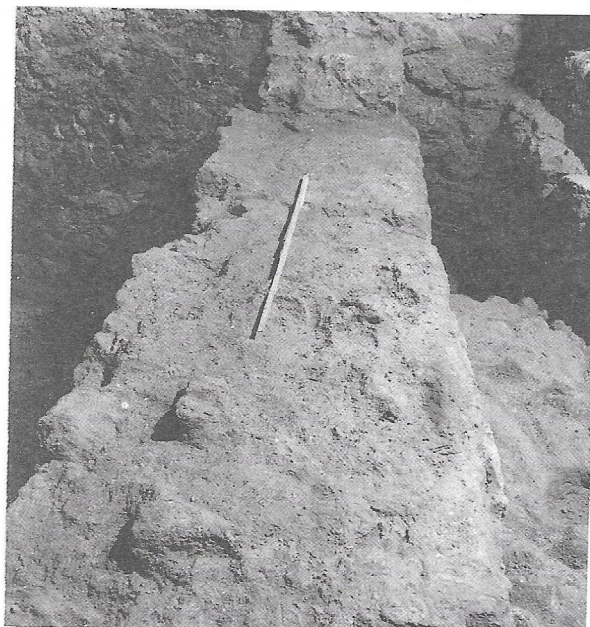
Obr. 2. Bratislava-Dúbravka.
Severozápadné nárožie
staršej stavby.
Pohľad zo severozápadu.

Obr. 3. Bratislava-Dúbravka.
Deštruovaný západný
múr staršej stavby.

Obr. 4. Bratislava-Dúbravka.
Severný múr staršej stavby
s prerušením muriva.
Pohľad z východu.

Obr. 5. Bratislava-Dúbravka.
Múr staršej stavby odkrytý v
sakristii barokového kostola.
Pohľad z východu.

rovového kostola prekážkou a preto ho lokálne odstránili. Severný múr bol v metri 5,9 (merané od zachyteného nárožia stavby) náhle prerušený až do hĺbky základovej špáry, t.j. 160 cm pod úrovňou dlážky kostola (obr. 4). Medzera nejasného účelu bola dlhá 0,6 m a po nej severný múr plynule pokračoval v dĺžke 2,6 m a nakoniec prechádzal pod tehlový základ barokového piliera. Pozoruhodné je to, že vzhľadom na podložnú vrstvu nestabilného piesku sa stavitelia barokového kostola rozhodli na rozdiel od západného múru využiť zachovaný severný múr staršej stavby a na ňom postaviť tehlový barokový pilier.

Úlohou druhej sondy bolo preskúmať nálezovú situáciu v sakristii. Sonda vyplňala celú jej vnútornú plochu (4 x 4 m). Pracovníci Pamiatkостavu narazili pri hĺbení pivničných priestorov v hĺbke 60 cm pod dlážkou na kamenný múr pretínajúci plochu sakristie približne v strede od západu na východ (obr. 5). Zároveň odkryli vonkajšiu stenu južného múru staršej neznámej stavby v dĺžke 4 m aj s jeho základovou šparou klesajúcou z hĺbky 130 až do hĺbky 178 cm pod úrovňou dlážky od západu na východ v zhode so svahom. Múro bolo zapustené do sterilného pieskového podlažia. Južný múr neznámej stavby s hrúbkou 90 až 100 cm prechádzal do základov západnej steny sakristie, kde sa lomil v pravom uhle na sever a pokračoval k lodi barokového kostola. Na východnej strane múr pokračoval priečne popod základy sakristie von do exteriéru barokového kostola. Na vnútornej stene múru sa podarilo zachytiť torzo nástennej maľby - polychrómie s plochou 120 x 25 cm (obr. 6).

Obr. 6. Bratislava-Dúbravka. Torzo nástennej maľby na omietnutom južnom múre staršej stavby.

Ďalšiu sondu sme vytýčili po zachytení kamenného múru pri bagrovaní inžinierskej ryhy. Nachádzala sa vonku juhovýchodne od vchodu do barokového kostola v mieste rozbitej príjazdovej asphaltovej cesty. Bager narazil na korunu muriva približne 60 cm pod úrovňou vozovky. Vzhľadom k parametrom hlbenej ryhy mala sonda nepravidelný podlhovastý tvar s dĺžkou 8 m a priemernou šírkou 1,6 m. Už prvé metre odkrytej koruny muriva naznačovali, že ide o apsidu (obr. 7). V úzkom páse okolo vonkajšieho oblúka apsidy sme sa pokúsili dosiahnuť jej základovú špáru. Zachytili sme pritom zvyšky dvoch vonkajších oporných pilierov orientovaných približne na východ a severovýchod. Ich šírka dosahovala okolo 100 cm a dĺžka odkrytého severovýchodného piliera bola 130 cm. Murivo pilierov nebolo previazané s murivom apsidy a podľa všetkého bolo neskôr pristavané k už stojacej stavbe. Základy apsidy i pilierov boli zapustené v sterilnej pieskovej vrstve narušenej mnohými hrobovými jamami, ktoré zjavne nerešpektovali murivo. Boli poškodené alebo úplne zničené bagrovaním. Podľa skromných ojedinelých hrobových nálezoch ich zaraďujeme do novoveku. Pri odkrývaní interiéru sanktuária sme narazili na ďalšie štyri hroby, z toho dva v superpozícii. V jednom z nich sa našla malá strieborná minca (grajciar, Karol VI., 1740). Najhlbšia hrobová jama umiestnená v apside staršej stavby dosahovala hĺbku základovej špáry muriva. Štruktúra muriva bola zhadná s murivom zisteným v interiéri barokového kostola. Vnútorňa stena apsidy bola lícovaná, ale nezachovali sa na nej žiadne zvyšky omietky. Hrúbka muriva kolísala od 72 do 90 cm. Konštatujeme, že zistený oblúk apsidy sa vyznačoval zreteľnou nepravidelnosťou.

Strieborný grajciar, Karol VI.,
(1740), averz a revers.

Obr. 7. Bratislava-Dúbravka.
Časť odkrytej apsidy v exteriéri
barokového kostola.

Medzi kamennou obrubou cesty a sakristiou sme po zachytení múru bagrom otvorili malú zisťovaciu sondu kosodĺžnikového tvaru. Odhalili sme korunu muriva a časť vnútornej lícovej steny južného múru skúmanej staršej stavby.

Pri päte južného barokového piliera vedľa vchodu do kostola sme sa rozhodli otvoriť malú zisťovaciu sondu. Zvolili sme miesto, v ktorom sme predpokladali zachytenie muriva apsidy. Zpočiatku mala sonda tvar L a obopínala roh barokového piliera. V premiešanej hlinenej vrstve sme objavili drobnú tenkú striebornú mincu (2-fénig, Leopold I., 1667). Pod premiešanou vrstvou sme narazili na popraskanú vápennú vrstvu hrubú asi 1 cm, pod ktorou nasledovala vrstva sterilného piesku. Vo východnej časti sondy sme po jej rozšírení odkryli krátku časť muriva apsidy hrubého len 65 cm.

Ak zhrnieme doterajšie výsledky archeologického výskumu a graficky zobrazíme odkryté partie staršej kamennej stavby na pôdorysnom pláne, môžeme zrekonštruovať tvar pôdorysu odkrytej architektúry.

Ide o jednoduchý pozdĺžny jednoloďový kostolík so značne nesymetrickou apsidou na východnej strane. Rozmery stavby sú 16 m a 8 m, čiže pomer strán je 2 : 1. Odkryla sa väčšia časť severného múru, asi polovina dĺžky južného múru, zachovaná časť západného múru a veľká časť polkruhovej apsidy. Za zaujímavosť stojí, že južný múr je hrubší v priemere o 15 cm ako múr severný a múr apsidy, čo asi súvisí s konfiguráciou terénu. Obvodové múry kostola predstavujú jeho základnú, prvú stavebnú fázu. Je charakteristická neopracovanými lomovými kameňmi spájanými pevnou svetlou maltou bohatou na vápno. Vnútorňa stena múrov bola lícovaná. Ďalšiu stavebnú fázu tvoria kamenné oporné piliere pri vonkajšom obvode apsidy. Z nich sa podarilo zachytiť dva, ale pravdepodobne boli podľa pôdorysnej dispozície tri. Boli pristavané neskôr, podľa všetkého zo statických dôvodov preto, aby eliminovali zosuvy pôdy a následné trhanie stien. Asi z rovnakých dôvodov pristavali vo vnútri kostolíka, v jeho severozápadnom nároží, mladší tehlovo-kamenný oporný pilier.

V severozápadnom nároží staršieho kostolíka bolo možné rozoznať dve vrstvy, resp. fázy farebnej maľovky. Staršia bola svetlejšia, farebne neurčitá, a nachádzala sa na vnútornej stene západného múru. Mladšia fáza s maľovkou žltej a hnedej farby pokrývala fragmentárne západný múr i vnútorný tehlovo-kamenný pilier, z čoho odvodzujeme súvis s mladšou stavebnou fázou kostolíka (obr. 8). Terénno-stratigrafické podmienky na ostrohu, na ktorom sa nachádza nami skúmaný objekt, sú náročné pre akúkoľvek výstavbu. Terén lokality má vrchovinový reliéf so silnou hĺbkovou eróziou, t.j. so silným pohybom hmoty po svahoch. Erózne-denudačné stráne s piesčitými delúviami spôsobovali úvaliny. Z pôdných typov prevládajú skeletnaté pôdy s piesočnato-hlinitou zrnitosťou, ktoré majú náchylnosť k erózií. Tento poznatok potvrdzuje spôsob budovania dodnes zachovaných väčších stavieb v obci.

Staršia kamenná architektúra rešpektovala tvar terénu a sledovala najexponovanejšiu spádnicu terénneho ostrohu. Západnú časť stavby postavili takmer na bridličnaté podložie, zatiaľ čo východnú časť vzhľadom na prudké klesanie terénu nadstavali v pieskovej nadložnej vrstve. Táto skutočnosť sa odzrkadlila v dvoch fázach budovania kostolíka. S problémom nevyváženej tektoniky stavby a porušenia statiky múrov sa stretli aj stavitelia barokového kostola. Preto vo východnej časti chrámu využili murivo staršej stavby ako základ pre sakristiu a mohutné piliere barokového kostola.

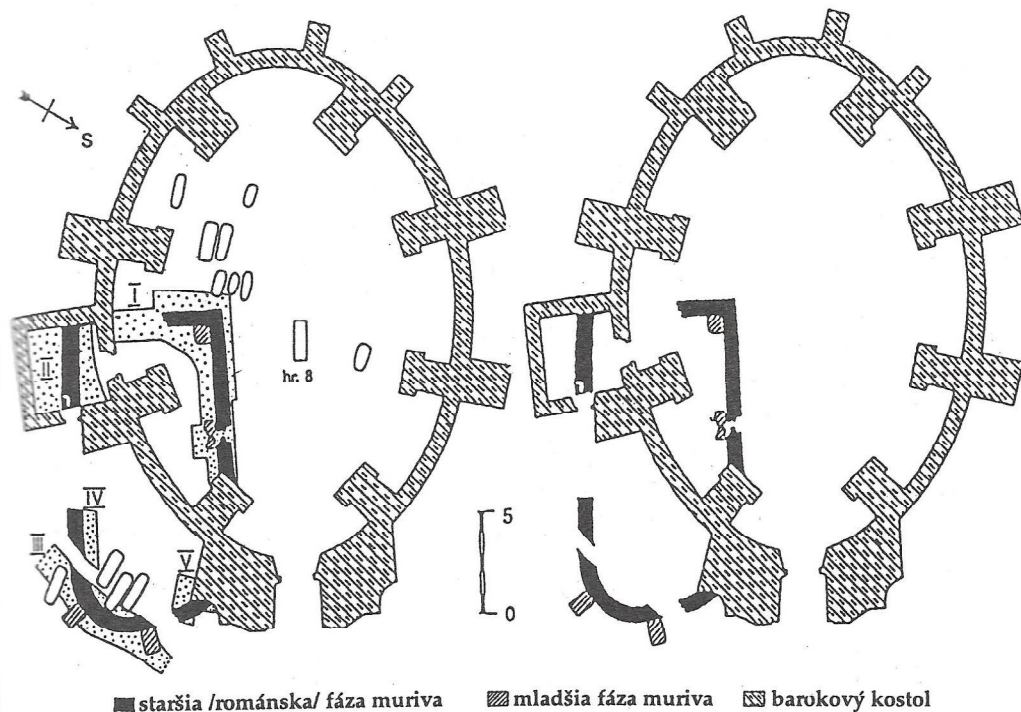
Keďže archeologickým výskumom sme nezískali žiadne archeologicky datovateľné nálezy súvisiace s pôvodom kostolíka, v otázke datovania staršej kamennej architektúry sme sa mohli oprieť len o strohé, pre interpretáciu chudobné zistenia, ktoré priniesol výskum. Kľúčovým momentom sa stalo odkrytie východného uzáveru stavby, od ktorého odvodzujeme hypotetickú dobu vzniku kostolíka. Pôdorysný tvar apsidy napovedá, že v našich konkrétnych geograficko-historických podmienkach ide o stavbu z ranného stredoveku.

Obr. 8. Bratislava-Dúbravka. Fragmenty maľovky na západnom múre a vnútornom opornom pilieri. Pohľad z juhu.

Samotná polkruhová apside nie je charakteristická iba pre románsky sloh z 11. alebo 12. storočia (Habovštiak 1985, 159), ale objavuje sa už v predrománskej architektúre (Hrubý 1965, s. 176, Paulík 1975, s. 92n, Fűryová 1982, s. 93). Po zohľadnení ďalších parametrov dúbavského kostolíka, ako sú veľkosť a mohutnosť stavby, robustnosť apsidy, nepravidelnosť jej zaoblenia, malá hrúbka múru a typ muriva, súbor podobných stavieb na Slovensku sa zúžil na desiatku archeologicky skúmaných objektov: Bíňa - Apáti (Habovštiak 1985, s. 256), Hurbanovo-Bohatá (Habovštiak 1961, s. 471), Dolné Strháre (Drenko 1982, s. 105), Chotín (Habovštiak 1961, s. 461), Košice-Krásna nad Hornádom (Polla 1986, s. 55), Krásno (Krupica 1981, s. 170), Levice - Baratka-kostol II (Habovštiak 1960, s. 374), Modrany (Dušeková 1977, s. 103), Obid (Mencl 1937, s. 139), Svinica (Čaplovič 1976, s. 76), Trebišov (Kaminská 1982, s. 429).

Na nami odkrytej sakrálnej architektúre sa nepodarilo zachytiť stopy po vchode do kostolíka, oltárnej menze, empore, prepojení svätyně s loďou - tzv. víťazný oblúk, ba dokonca ani vonkajšie odsadenie v múre medzi loďou a apsidou. Práve chýbajúci nález vonkajšieho odčlenenia teoreticky približuje kostolík v Dúbravke negatívu základov sakrálnej stavby v Chotíne (Habovštiak 1961, s. 461, 1985, s. 155). Osobitým prípadom je kostol I a II v Dolných

Obr. 9. Bratislava-Dúbravka. Rozmiestnenie výskumných sond a hrobov na lokalite.

Obr. 10. Bratislava-Dúbravka. Pôdorysy románskeho a barokového kostola.

Strhároch, kde vonkajšie odčlenenie apsidy od lode sa nepremietlo do vnútornej svetlosti stavby (Drenko 1982, obr. 3 a 4). Uvedomujme si, že hľadanie typologických podobností medzi sakrálmi stavbami len na základe pôdorysov je zavádzajúce a do značnej miery skresľuje reálnu predstavu o stojacej architektúre (Füryová 1982, s. 93). Dokladom toho sú dodnes stojace kostoly v Iliji, Kalinčiakove (býv. Varšany), Nitre-Dražovciach, Nitre-Párovciach, Haláčovciach-Otrhánkach ako príklady rozmanitosti drobných architektonických úprav na jednoduchých stavbách. V tomto smere si zaslúži pozornosť práca A. Piffľa za jeho odbornú grafickú rekonštrukciu odkrytého kostolíka v Brezovičke (1971). Pôdorys kostolíka z Dúbravky pôsobí dojmom odľahčenej, pravdepodobne nižšej stavby s dosiaľ nevyriešenou otázkou vstavanej (drevenej?) veže. V porovnaní s inými jednolod'ovými kostolíkmi s polkruhovou svätynou sa vyznačuje väčšou vnútornou svetlosťou, relatívne úzkymi obvodovými múrmi a predovšetkým ich nepriamosťou. V staršej románskej, najmä vidieckej architektúre to nie je nič neobvyklé, napr. prehnutý severný múr lode kostolíka v Brezovičke (Budinský-Krička 1971, s. 203), či nepravidelný oblúk východného uzáveru, napr. Trebišov (Kaminská 1982, obr. 2), s tendenciou k predlžovaniu polkruhovej apsidy, napr. Levoča (Javorský 1981, s. 97), Mankovce (Habovštiak 1974, s. 42), Nitra-Martinský vrch (Mencl 1937, s. 140).

Štúdium starších sakrálnych stavieb nám ukazuje, že nejednotlivé dva celkom rovnaké jednoduché kostolíky, ktoré by mali zhodné rozmery, hrúbku múrov, typ muriva, a z prísnejšieho pohľadu i samotný pôdorys. Každá táto stavba je originálnym architektonickým výsledkom. Samotný pôdorys odkrytého kostolíka v Dúbravke, konkrétne jeho východný uzáver umožňuje chronologicky zaradiť stavbu v rozpätí od 11. storočia do najneskôr polovice 13. storočia.

Starobylosť odkrytého staršieho kostolíka možno dedukovať z pôvodného patrocínia barokového kostola. Patrocínium sv. Kozmu a Damiána je prvokresťanské a patrí k tým starším na našom území. Používalo sa od 11. storočia (Hudák 1984, s. 57). Predpokladáme, že stavitelia barokového kostola prevzali patrocínium z pôvodnej sakrálnej stavby.

V prípade dúbavského kostolíka nemáme zatiaľ doklady, na základe ktorých by sme ho mohli charakterizovať ako kostol pansky, pretože sme výskumom nezistili emporu, a v blízkom okolí sme nenašli žiadne doklady panského sídla (pozri Slivka 1986). Nevylučujeme však možnosť, že v objekte bola pôvodne drevená empora (Habovštiak 1985, s. 169).

V otázke trvania a zániku kostolíka v Dúbravke nám v našich úvahách zostalo oprieť sa o vzťah k ranorenesančnej kaplnke Panny Márie Sedembolestnej, ktorá sa nachádza 15 m od barokového kostola a 8 m od muriva staršieho kostolíka, a o odborný posudok zvyškov nástennej maľby z južného múru staršieho kostolíka. Ranorenesančná kaplnka je jednopriestorová stavba s polygonálnym východným uzáverom, postavená na staršom stavebnom základe na konci 16. storočia (Güntherová - kol. 1967, s. 206). V jej vchode je skundárne použitá dverová šambrána z niektorej staršej neznámej stavby. Predrenesancná architektúra na mieste kaplnky slúžila podľa všetkého ako doplnková stavba k staršiemu kostolíku. Nástennú maľbu dotovali dr. I. Štassel a ing. arch. M. Staudt podľa spôsobu (maľba na vápennej omietke na sucho - secco) a charakteru (zarámovaný rustikálny štýl) rámcovo do 15. storočia.

Porovnaním archeologických zistení s písomnými prameňmi a prácami historikov dostávame plastickejší obraz dejín Dúbravky a jej kostolíka. V Chaloupecký (1923) a V. Šmilauer (1932) sa pokúšali archívnyím bádaním lokalizovať stredovekú Dúbravku už v 13. storočí, resp. 15. storočí, čo však neprinieslo ani uspokojivý ani definitívny výsledok. Najstaršia informácia viažúca sa na Dúbravku pochádza z Knihy konceptov mesta Bratislavy (s. 212, Archív mesta Bratislavy) zo dňa 12.10.1574 (Křačka 1982, s. 62). Dozvedáme sa, že oproti Lamaču stojí nová osada a žijú v nej chorvátski kolonisti. V nasledujúcom období údajov pribúda, no v žiadnom sa nespomína staršia predchorvátska osada s fungujúcim kostolom. Zaznamenané sú i meniace sa názvy osady: 1574 - Hydegkuth, 1578 - Hidegkwth, 1582 - Kaltenbrunn, 1773 - Dubrawka (Kučerová 1976, s. 235). Názov Dúbravka je nechorvátskeho pôvodu a označuje miesto, čistinku alebo lúku uprostred dubových lesov, porastu, hory, dubiny (Peciar - kol. 1959, s. 339), čo v tomto prípade nie je významovo vzdialené názvu Studnička, Studienka či Studený prameň, čiže maďarsky Hidegkút a nemecky Kaltenbrunn. Chorvátski usadlíci pravdepodobne prevzali miestopisný názov od okolitého pôvodného obyvateľstva. Až v 18. storočí sa v písomnostiach úradov Bratislavskej župy a Devínskeho panstva uvádza, že stavitelia barokového kostola stavali "... na základoch staršej stavby" (Evidenčný list nehmuteľnej kultúrnej pamiatky BA-N/333, MÚOP Bratislava). Máme dôvod sa domnievať, že onými základmi je nami odkrytá sakrálna architektúra.

Zhromaždené poznatky svedčia o diskontinuite v osídlení stredovekej osady Dúbravky, t. z. že, odhliadnúc od iných osídlených polôh v katastri, vychádzajú zo zániku predchorvátskeho osídlenia spolu so spustnutím alebo zničením staršieho kostolíka a staršej, asi gotickej kaplnky ešte pred príchodom kolonizačnej vlny. Čo bolo príčinou zániku staršej stredovekej osady pravdepodobne so slovanským obyvateľstvom, ktoré nám zanechalo názov lokality, nevieme. Môžeme len tušiť spojitosť s vypálením kostola v Devíne Turkami v roku 1529 (Keller 1981, s. 435). Po istom, hiáte, ktorý spôsobil, že pustá osada upadla do zabudnutia, novousadlíci najpr obnovili kaplnku. Využívali ju ako farský kostol dovtedy kým nepristúpili k výstavbe nového barokového kostola (1723).

Dúbavský nález obohacuje súbor sakrálnych stavieb archeologicky skúmaných na území Bratislavy: Dóm sv. Martina (Polla - Vallašek - kol. 1991, s. 133), Bratislava - Hrad (Štefanovičová 1975, s. 59), Devín - Hrad (Plachá - Hlavicová 1981, s. 234),

Devín - kostol (Keller 1981), Jarovce (Turčan 1986), kostol sv. Mikuláša (Vallašek 1991), nám. SNP č.26 (Polla - Vallašek - kol. 1991, s. 106). K osvetleniu pôvodu dúbavského kostolíka by mohol napomôcť archeologický zisťovací výskum v priestore kaplnky Panny Márie Sedembolestnej, ako aj ďalšie bádanie iných vedných disciplín.

LITERATÚRA

- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1971: Príspevok k výskumu stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku. In. *Východoslovenský pravek* 2, Košice, s. 197-222.
- ČAPLOVIČ, D. 1976: Výskum románskej sakrálnej stavby vo Svinici. In. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1975*, Nitra, s. 76-78.
- DRENKO, Z. 1982: Archeologický výskum v Dolných Strhároch. *Zborník SNM*, 22, s. 105-124.
- DUŠEKOVÁ, S. 1977: Stredoveký kostol a pohrebisko v Modranoch. In. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976*, Nitra, s. 103-104.
- DUŠEKOVÁ, S. 1978: Modrany, okr. Komárno. In. *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava, s. 130.
- FŮRYOVÁ, K. 1982: K začiatkom stredovekého staviteľstva na Slovensku vo svetle archeologických výskumov. *Zborník SNM* 22, s. 91-103.
- GÜNTHEROVÁ, A. - kol. 1967: *Súpis pamiatok na Slovensku 1., A - J*, Bratislava.
- HABOVŠTIAK, A. 1959: Zaniknutá stredoveká osada v chotári obce Bohatá, okr. Hurbanovo. *Archeologické rozhľady*, 11, s. 834-841.
- HABOVŠTIAK, A. 1960: Dva zaniknuté románske kostoly na Baratke pri Leviciach. *Archeologické rozhľady*, 12, s. 373-380.
- HABOVŠTIAK, A. 1961: Príspevok k poznaniu nižinnej dediny v XI.-XIII. stor. *Slovenská archeológia*, 11, 1-2, s. 451-482.
- HABOVŠTIAK, A. 1974: Zaniknuté stredoveké stavby v Mankovciach. *Vlastivedný časopis*, 23, s. 42-44.
- HABOVŠTIAK, A. 1985: *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava.
- HRUBÝ, V. 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha.
- HUDÁK, J. 1984: *Patrocínia na Slovensku*. Bratislava.
- CHALOUPECKÝ, V. 1923: *Staré Slovensko*. Bratislava.
- JAVORSKÝ, F. 1981: Záchraný výskum románskeho kostola pri Levoči. In. *Študijné zvesti AŮ SAV*, 19, Nitra, s. 97-112.
- KALESNÝ, F. 1981: Dúbavka v minulosti a dnes. In. Bratislava, čas. *NVB*, VIII, s. 58-59.
- KAMINSKÁ, I. 1982: Románska sakrálna stavba a cintorín v Trebišove, Slovenská archeológia, 30, s. 429-449.
- KELLER, I. 1981: K stredovekému osídleniu Devína. In. *Archaeologia Historica*, 6, s. 422-436.
- KLAČKA, J. 1982: Z dejín Dúbavky. In. Bratislava, čas. *NVB*, IX, s. 62-63.
- KRUPICA, O. 1953: Pohrebište z XII.-XIV. stor. v Krásne na Slovensku. *Archeologické rozhľady*, 5, s. 193-197.
- KRUPICA, O. 1981: Stredoveké Krásno II. In. *Západné Slovensko*, Bratislava, s. 91-205.
- KUČEROVÁ, K. 1976: *Chorváti a Srbi v strednej Európe*. Bratislava.
- MENCL, V. 1937: *Stredoveká architektúra na Slovensku*. Praha-Prešov.
- PECIAR, Š. - kol. 1959: *Slovník slovenského jazyka, I. diel*. Bratislava.
- PIFFL, A. 1971: Rekonštrukcia románskej sakrálnej stavby v Brazovičke. In. *Východoslovenský pravek* 2, Košice, s. 227-266.
- PLACHÁ, V. - HLAVICOVÁ, J. 1981: Výsledky archeologického výskumu na hrade Devín v roku 1980. In. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980*, Nitra, s. 234-235.
- POLLA, B. 1961: Včasnostredoveké pohrebisko v Modranoch, okr. Komárno. In. *Sborník ČSAV*, 1, Brno, s. 87-92.
- POLLA, B. 1986: *Košice - Krásna*. Bratislava.
- POLLA, B. - VALLAŠEK, A. - kol. 1991: *Archeologická topografia Bratislavy*. Bratislava.
- POULÍK, J. 1975: *Mikulčice*. Praha.
- SLIVKA, M. 1986: Príspevok k problematike vzťahu stredovekých sakrálnych objektov a feudálnych sídiel na Slovensku. In. *Archaeologia historica*, 11, Brno, s. 359-376.
- ŠMILAUER, V. 1932: *Vodopis Starého Slovenska*. Praha-Bratislava.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: *Bratislavský hrad v 9. - 12. storočí*. Bratislava.
- TURČAN, V. 1986: Stredoveký karner v Jarovciach. *Zborník SNM*, 26, s. 167-177.
- VALLAŠEK, A. 1991: Neznáma sakrálna stavba pod bratislavským hradom. *Vlastivedný časopis*, 3, XXXX, s. 140-142.

EINE UNBEKANNTE MITTELALTERLICHE KIRCHE IN BRATISLAVA - DÚBRAVKA

Karel Prášek

Im Zusammenhang mit der Renovierung der Barockkirche des Heiligen Kosma und Damian (heute Kirche der Auferstehung des Herrn), hat das Archäologische Museum des Slowakischen Nationalmuseums in den Jahren 1990 - 1991 eine kleine Rettungsgrabung durchgeführt. Anfangs wurden mehrere Skelettgräber im Interieur der Barockkirche entdeckt. Aus diesen Gräbern konnte nur ein Grab - anhand des Inhaltes - datiert werden (19. Jahrhundert).

Später haben wir uns auf die Freilegung einer älteren unbekanntes Architektur im Inneren und Äußeren der Kirche konzentriert. Es ist uns gelungen, den größeren Teil der Nordmauer, einen Teil der Westmauer, die Hälfte der Südmauer und einen großen Teil der Apside zu entdecken. Der Grundrissplan der enthüllten Teilen des Baues verrät, daß es sich hier um eine längliche einschiffige kleine Kirche mit beträchtlich unsymmetrischer Apside handelt. Die Maße: 16 m x 8 m, dies bedeutet das Seitenverhältnis von 2:1.

Die ältere Phase des Baues wird von der Umfassungsmauer aus rohen mit festem hellen Mörtel gebundenen Bruchsteinen dargestellt. Die innere Wand ist glatt verputzt. Die jüngere Phase bilden die äußeren Stützpfiler am Apsideumfang und der innere Stützpfiler aus Ziegel und Stein in der nordwestlichen Ecke. Die Innenwände dieser Ecke trugen Reste von zwei Bemalungsschichten, wobei die jüngere mit der Frühphase des Baues zusammenhing. Auf der Innenwand der Südmauer blieb ein Wandmalereitorso (Größe 120 x 25 cm), von den Kunsthistorikern in das 15. Jahrhundert eingereiht.

Funde der romanischen Längskirchen mit einer halbkreisförmigen Apside sind in der Slowakei keine Seltenheit: Biňa, Hurbanovo-Bohatá, Dolné Strháre, Košice - Krásna nad Hornádom, Krásno, Levice, Modrany, Svinica, Trebišov. Eine eher seltene Variante ist die Kirche mit minimaler oder gar keiner Aussenabtrennung der Apside vom Schiff (Chotín). Anhand des Grundrisses kann die Kirche in Dúbravka chronologisch von dem 11. bis in die Hälfte des 13. Jahrhunderts eingereiht werden. Dies würde auch das Patrozinium des Heiligen Kosma und Damian - später auf die Barockkirche übertragen - bezeugen.

Die polygonale Frührenaissancekapelle der Schmerzensreichen Heiligen Jungfrau aus Ende des 16. Jahrhunderts wurde auf dem älteren gotischen Fundament einer anderen Kapelle, die zweifellos ein Ergänzungsbau einer älteren Kirche gebildet hat, erbaut. Die älteste schriftliche Erwähnung zur Gemeinde Dúbravka stammt vom 12. 10. 1574. Sie berichtet über eine neue Ortschaft mit kroatischen Kolonisten. Über eine ältere vorkroatische Bevölkerung, sowie ihr gehörende Kirche, gibt es keinen Bericht. Es gibt Hinweise, daß die Barockkirche auf Fundamenten eines älteren Baues errichtet wurde.

Aus bisher bekannten Kenntnissen ausgehend, wird eine Diskontinuität in der Besiedlung von Dúbravka vorausgesetzt. Der Untergang der älteren mittelalterlichen Ortschaft samt der Kirche kann in den Zusammenhang mit dem Streifzug der Türken und dem Niederbrennen der Kirche in Dúbravka gebracht werden.